וּשְׁמוּאֵל אָמַר, מה ששנינו שאם רובם ישראל דינו כישראל, לענין לְפַקֵּחַ עָלָיו אֶת הַגַּל בשבת נאמר, שחוששים שמא ישראל הוא ומחללים את השבת להצלתו. אבל במחצה על מחצה, וכל שכן אם רובם נכרים, אין מפקחים. הרי, ששמואל סובר בפיקוח נפש שהולכים אחר הרוב.

מתרצת הגמרא: כִּי אֵיתְמַר דְּשְׁמוּאֵל אַרֵישָׁא אֵיתְמַר – דברי שמואל נשנו על הרישא של המשנה. ששנינו שאם רוֹב כּוּתִיִּים דינו כִּכּוּתִי, על כך אָמַר שְׁמוּאֵל וּלְעָנְיָן פַּקּוּחַ נֶפֶשׁ אֵינוֹ כֵּן, אלא אפילו ברוב כותים מפקחים לפי שאין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב.

מבררת הגמרא: לפי שמואל, שאפילו ברוב כותים דינו כישראל ומפקחים, כשנאמר במשנה שאם רוֹב כּוּתִיִּים דינו כִּכּוּתִי, לְמַאי הִילְכְתָא – לגבי איזה דין נאמר כן. משיבה הגמרא: אָמַר רַב פָּפָּא, דינו ככותי לענין שמותר לְהַאֲכִילוֹ נְבֵלוֹת בידיים עד שיגדל ויתגייר.

הגמרא מבררת את החידוש בדין השני שבמשנה: אם רוֹב יִשְׂרָאֵל, יִשְׂרָאֵל, לְמַאי הִילְכְתָא – לאיזה ענין דינו כישראל יותר מהנמצא בעיר שמחצה ישראל ומחצה נכרים. משיבה הגמרא: לענין לְהַחֲזִיר לוֹ אֲבֵידָתוֹ, שרק ברוב ישראל מחזירים לו אבידתו, ולא במחצה על מחצה.

הגמרא מבארת את החידוש בסיפא של המשנה: אם רוֹב יִשְׂרָאֵל, יִשְׂרָאֵל, לְמַאי הִילְכְתָא. משיבה הגמרא: אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, דינו כישראל לְגַבֵּי דִּינֵי נְזָקִין. שדיני נזיקין חלוקים בין ישראל לנכרי, וכפי ששנינו (ב"ק לח:) שור של ישראל שנגח של נכרי פטור, ושור של נכרי שנגח של ישראל בין תם ובין מועד משלם נזק שלם, ושל ישראל שנגח של ישראל, תם משלם חצי נזק ומועד נזק שלם.

מבררת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי – באיזה אופן נאמר שדינו כישראל. אִי נָמָא, דְּנָגְחָה תּוֹרָא דִּידָן לְתוֹרָא דִּידֵיהּ – ששור של ישראל נגח שורו של הנמצא בעיר שיש בה מחצה על מחצה, מדוע דינו כישראל לשלם לו, הרי הוא ספק, וַניֵּיתֵי רְאָיָה שישראל הוא וְנִשְׁקוֹל. מבארת הגמרא: לֹא צְרִיכָא, אלא באופן דְּנָגְחָה תּוֹרָא דִּידָן לְתוֹרָא דִּידֵיהּ – שנגח שורו התם של הנמצא בעיר מחצה על מחצה את שורו של ישראל, ותבעו ישראל לשלם לו נזק שלם כדין שור של נכרי שנגח של ישראל. לפיכך, פָּלְגָא – חצי נזק יָהִיב לֵיהּ כדין שור תם של ישראל שהזיק, שזה הוא חייב בכל אופן. ובאִידָּךְ פָּלְגָא – חצי נזק הנוסף, נֵימָא לֵיהּ – יאמר המזיק לניזק, הרי יתכן שישראל אני ופטור, אֵייְתֵי – הבא אתה רְאָיָה דְּלָאו יִשְׂרָאֵל אָנָא וּשְׁקוֹל את החצי הנוסף כדין שור של נכרי שהזיק.

שנינו במשנה: מִי שֶׁנָּפַל עָלָיו מַפּוֹלֶת וְכוּ', ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק כותי ספק ישראל, מפקחין עליו את הגל. הגמרא מבררת: מַאי קָאָמַר – מדוע נקט התנא את כל הספקות הללו. מבארת הגמרא: לֹא מִיבַּעְיָא קָאָמַר – התנא נקט את כל הספיקות בדרך 'אין צריך לומר'. לֹא מִיבַּעְיָא באופן שאין הַסָּפֵק אלא אם הוּא שָׁם סָפֵק אֵינוֹ שָׁם, שברור לנו דְּאִי אִיתֵיהּ – שאם הוא נמצא שם חַי הוּא, דְּבודאי מְפַקְּחִין. אֶלָּא אֲפִילּוּ באופן שגם אם הוא שם עדיין סָפֵק חַי הוא סָפֵק מֵת, מְפַקְּחִין. וְלֹא מִיבַּעְיָא באופן שהסָּפֵק חַי סָפֵק מֵת דְּיִשְׂרָאֵל – באיש ישראל, אֶלָּא אֲפִילּוּ אם סָפֵק כּוּתִי הוא סָפֵק יִשְׂרָאֵל, מְפַקְּחִין.

שנינו במשנה: מְצָאוּהוּ חַי, מְפַקְּחִין. מקשה הגמרא: אם מְצָאוּהוּ חַי הרי פְּשִׁיטָא שממשיכים לפקח. מתרצת הגמרא: לֹא צְרִיכָא אלא דַּאֲפִילּוּ לְצורך חַיֵּי שָׁעָה – שאינו יכול לחיות יותר מכמה שעות, אף על פי כן מפקחים.

בהמשך המשנה שנינו: וְאִם מֵת, יַנִּיחוּהוּ. מקשה הגמרא: הָא נַמִּי פְּשִׁיטָא. מתרצת הגמרא: לֹא צְרִיכָא אלא לְרַבִּי יְהוּדָה בֶּן לָקִישׁ, דְּתַנְיָא, אֵין מַצִּילִין אֶת הַמֵּת לטלטלו מִפְּנֵי הַדַּלְקָה, לפי שהוא מוקצה. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בֶּן לָקִישׁ, שָׁמַעְתִּי שֶׁמַּצִּילִין אֶת הַמֵּת מִפְּנֵי הַדַּלְקָה. וְהשמיענו התנא, שאֲפִילּוּ רַבִּי יְהוּדָה בֶּן לָקִישׁ לֹא קָאָמַר שמותר לטלטל את המת, אֶלָּא רק מֵהוֹשׁ שֶׁאָדָם בָּהוּל עַל מֵתוֹ, וּמִי לֹא שָׁרֵית לֵיהּ לעבור על איסור טלטול דרבנן, אָתֵי לְכַבּוּיֵי את הדליקה ויעבור על איסור תורה. אֲבָל הָכָא – כשמוטל תחת הגל, מודה רבי יהודה שאין לפקח, כיון שאִי לֹא שָׁרֵית לֵיהּ לפקח מַאי אִית לֵיהּ לְמֶעְבַּד – מה יש לו לעשות להצילו, כדי שנתירהו לפקח ובלבד שלא יעבור על איסורי תורה.

ברייתא בענין פיקוח הגל: תָּנוּ רַבָּנָן, עַד הֵיכָן הוא מפקח את הגל וּבוֹדֵק אם מי שנפל תחתיו חי או מת, עַד שמגיע לחוֹטְמוֹ. ואם אינו נושם, בודאי מת ויניחהו. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, בודק עַד שמגיע לִלְבּוֹ לראות אם הוא פועם. אם נפל הגל על כמה אנשים, וְכָרַךְ וּמָצָא שֶׁהֶעְלְיוֹנִים מֵתִים, לֹא יֹאמַר שבודאי כֻּלָּם מֵתוּ גם הַתַּחְתּוֹנִים, אלא ימשיך לפקח שמא התחתונים חיים. שֶׁמַּעֲשֶׂה הָיָה, וּמָצְאוּ עֶלְיוֹנִים מֵתִים וְתַחְתּוֹנִים חַיִּים.

שואלת הגמרא: נֵימָא – האם נאמר שהֲנֵי תַּנָּאֵי שנחלקו אם עיקר חיותו של אדם בחוטמו או בליבו, כִּי הָנֵי תַּנָּאֵי – נחלקו במחלוקתם של התנאים שבברייתא להלן. דְּתַנְיָא, מֵהֵיכָן הַוָּלָד נוֹצָר – גופו מתחיל להתרקם, מֵרֹאשׁוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עא ו) 'מִמְּעֵי אִמִּי אַתָּה גּוֹזִי', וְאוֹמֵר (ירמיהו ז כט) 'גֻּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי' – תלשי שער ראשך והשליכי אותו. למדנו שלשון 'גוזי' נאמר על הראש, אם כן אף כשנאמר 'ממעי אמי אתה גוזי' פירושו שראשי יצרת תחילה. אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר, מִטִּיבּוּרוֹ נוצר הולד, ומשם מְשַׁלֵּחַ שָׂרָשָׁיו אֵילָךְ וְאֵילָךְ. נמצא שלאבא שאול עיקר חיותו של אדם הוא באמצע גופו, היינו לבו. ולתנא קמא, עיקר חיותו בראשו, היינו בחוטמו.

משיבה הגמרא: אֲפִילּוּ תֵּימָא שאף אַבָּא שָׁאוּל סובר בודק עד חוטמו, וְעַד כָּאן לֹא קָא אָמַר אַבָּא שָׁאוּל הָתָם שעיקר הולד מטבורו אֶלָּא לְעִנְיַן יְצִירָה, דְּכָל מֵימֵי מַמְצֵעָתֵיהּ מֵיתְצַר – כל דבר נוצר מאמצעיתו. אֲבָל לְעִנְיַן פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, אֲפִילּוּ אַבָּא שָׁאוּל מוֹדֵי דְּעִיקַּר חִיּוּתָא בְּאַפֵּיהּ הוּא – שעיקר חיות אדם בחוטמו, דִּכְתִיב (בראשית ז כב) 'כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו'.

ביאור המחלוקת האם בודק עד לבו או עד חוטמו: אָמַר רַב פָּפָּא, הַמַּחֲלוֹקֶת אינה אלא רק כאשר בדקו מִמַּטָּה לְמַעְלָה – מרגליו כלפי ראשו, וכגון שמצא רגליו תחילה. שיש שסובר שכבר בליבו נבחנת חיותו, ויש שסובר שלפעמים אין החיות ניכרת בלבו וניכרת בחוטמו. אֲבָל אם בדקו מִמַּעְלָה לְמַטָּה – מראשו כלפי רגליו, הכל מודים שֶׁבֵּין דְּבָרַךְ לֵיהּ עַד חוֹטְמוֹ ואין בו חיות שׁוּב אֵינוֹ צָרִיךְ לבדקו, דִּכְתִיב 'כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו'.

וּכְבָר הָיָה מעשה בְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה שהיו מְהַלְּכִין בַּדֶּרֶךְ, וְלוֹוֵי הַסַּדָּר וְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה מְהַלְּכִין אַחֲרֵיהֶן. נִשְׁאֲלָה שְׁאֵלָה זוֹ בִּפְנֵיהֶם, מַנִּין לִסְפֵק פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ שֶׁדּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. נַעֲנָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל וְאָמַר, נאמר בגנב (שמות כב א) 'אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא וגו' אֵין לוֹ דָּמִים', ודרשו (סנהדרין עב:) שמותר לבעל הבית להרגו. אם כן, הדברים קל וחומר, וּמַה זֶּה – הבא במחתרת, שֶׁסָּפֵק אם עַל מָמוֹן בלבד הוא בָּא, סָפֵק אם אף עַל נַפְשׁוֹת [לרצוח] הוא בָּא, וַעוון שְׁפִיכוּת דָּמִים חמור הוא ביותר שהרי מְטַמֵּא אֶת הָאָרֶץ וְגוֹרֵם לַשְּׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל, אף על פי כן נִיתָּן לְהַצִּילוֹ – את בעל הבית בְּנַפְשׁוֹ של הגנב. קָל וָחוֹמֶר לְפִקּוּחַ נֶפֶשׁ שֶׁדּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת שחמורה פחות מרציחה.

נַעֲנָה רַבִּי עֲקִיבָא וְאָמַר, דבר זה נלמד ממה שנאמר (שמות כא יד) 'וְכִי יָזִד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וגו' לְהָרְגוֹ בְּעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת', שאפילו כהן הוא ובא לעבוד עבודה, תדון אותו למיתה. ומלשון הפסוק משמע שרק 'מֵעִם מִזְבְּחִי' תקחנו למות, היינו קודם שהתחיל לעבוד, וְלֹא 'מֵעַל מִזְבְּחִי' – אם התחיל בעבודה אין מפסיקים אותו, אלא לאחר שישלים עבודתו ידונוהו למיתה. הגמרא מבארת את לימודו של רבי עקיבא על פי דינו של רבי יוחנן: וְאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לֹא שָׁנוּ שאין לוקחים אותו מעל המזבח, אֶלָּא לְהָמִית אותו כשהרג במזיד,

אֲבָל לְהַחֲיוֹת אחר, כגון להעיד לזכותו של נידון למיתה, אֲפִילּוּ מַעֲל מְזִבְּחִי מפסיק והולך להעיד. לפיכך יש לדון, וּמַה כֹּהֵן זֶה, שֶׁמָּפְקָק אם יֵשׁ מַמָּשׁ [–עדות נכונה] בִּדְבָרָיו פָּסֵק אֵין מַמָּשׁ בִּדְבָרָיו, וְהוּא באמצע הָעֲבוֹדָה החמורה שִׁהוֹחָה שַׁבָּת בקרבנות ציבור שזמנם קבוע, מפסיק אותה מפני פיקוח נפש, קַל וָחוֹמֶר לְפִקּוּחַ נֶפֶשׁ החמור מעבודה [שהרי דוחה אותה] שֶׁהוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת.

נַעֲנָה רַבִּי אֶלְעָזָר וְאָמַר, פיקוח נפש שדוחה שבת נלמד ממצות מילה. וּמָה מִילָה, שֶׁהִיא תיקון רק בְּאֶחָד מֵמָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֵיבָרִים שֶׁבָּאָדָם, דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, קַל וָחוֹמֶר לפיקוח נפש שהתיקון הוא לְכָל גּוּפוֹ, שֶׁדּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת.

דרשות נוספות לכך שפיקוח נפש דוחה שבת: רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, נאמר (שמות לא יג) ״אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ, יָכוֹל הייתי לומר שישמרה לְכָל – בכל מקרה, אפילו במקום פיקוח נפש, תַּלְמוּד לוֹמַר (שם) ׳אַךְ׳, שמשמעו חֵלֶק, כלומר יש מקרה שאינו חייב לשמור את השבת, והיינו כשכרוך בשמירתה פיקוח נפש. רַבִּי יוֹנָתָן בֶּן יוֹסֵף אוֹמֵר, פיקוח נפש שדוחה שבת נלמד מהפסוק (שם לא יד) ׳כִּי קֹדֶשׁ הִיא לָכֶם׳, משמע שהִיא – השבת מְסוּרָה בְּיֶדְכֶם לחללה במקום פיקוח נפש, וְלֹא אַתֶּם מְסוּרִים בְּיָדָהּ למות עבור שמירתה. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא אוֹמֵר, דין זה נלמד מהפסוק (שם לא טז) ׳וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת׳. כוונת הכתוב, שישמרו את השבת באופן שיוכלו לשמור גם שבתות נוספות. מכאן שאָמְרָה תּוֹרָה, מוטב שתֵּחָלֵל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת להצילו ממיתה, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמוֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה.

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, אִי הֲוֵאי הָתָם – אילו הייתי שם בשנשאלה שאלה זו, הֲוָה אֲמִינָא לִידֵי – הייתי אומר דרשה משלי, שהיא עֲדִיפָא מִדִּידְהוּ – מהדרשות שלהם. שכן נאמר על כל המצוות (ויקרא יח ה) ׳וָחַי בָּהֶם׳, שיחיה בשמירתם, וְלֹא שֶׁיָּמוּת בָּהֶם, מכאן שפיקוח נפש דוחה שבת.

הגמרא מבארת שדרשתו של שמואל עדיפה מכולם: אָמַר רָבָא, לְכוּלְהוּ – לכל דרשות התנאים שפיקוח נפש דוחה שבת, אִית לְהוּ פְּרִיכָא – אפשר לדחותם, בַּר מִדְּשְׁמוּאֵל – לבד מדרשת שמואל דְּלֵית לֵיהּ פְּרִיכָא. ומבארת הגמרא: דְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל שלמד מבא במחתרת, אפשר לדחות דְּיִלְמָא הסיבה היא כְּדְרָבָא. דְּאָמַר רָבָא, מַאי טַעְמָא דְּהבא בְּמַחְתֶּרֶת שמותר להרגו. לפי שֶׁחֻזְקָה אֵין אָדָם מַעֲמִיד עַצְמוֹ עַל מָמוֹנוֹ – אינו עוצר את עצמו מלהציל את ממונו. וְהָאי – הגנב, מְיַדַּע יָדַע דְּקָאֵי לְאַפּוּיֵהּ – שילחם עמו בעל הבית, וְאָמַר בלבו אִי קָאֵי לְאַפּאי קָטִילְנָא לֵיהּ – אם ילחם עמי אהרוג אותו. וְהַתּוֹרָה אָמְרָה, הָבֵא לְהָרְגֵהוּ הַשְׁכֵּם לְהָרְגוֹ, לפיכך התירה לבעל הבית להקדים ולהרגו. וְאַשְׁכְּחָן אם כן, שפיקוח נפש דוחה את המצוות רק במקום שהוא וַדַּאי פיקוח נפש, אבל במקום שהוא סָפֵק, מִנָּלָן. וּדְרַבִּי עֲקִיבָא שלמד מהפסוק ׳מעם מזבחי׳ נַמִּי אפשר לדחות, שכן דְּיִלְמָא אין הכהן מפסיק מעבודתו ללמד זכות על נידון למוות אלא באופן כְּדַאֲבַיֵי. דְּאָמַר אֲבַיֵי, על מה ששנינו (סנהדרין מג.) שהיוצא להיסקל ואמר שיש לו ללמד על עצמו זכות – מחזירים אותו אפילו ארבע וחמש פעמים, דְּמַסְרִינַן לֵיהּ זוּנָא דְּרַבָּנָן – זוג תלמידי חכמים, לְיַדַּע אִם אכן יש מַמָּשׁ בִּדְבָרָיו, ורק לאחר שימצא שיש בהם ממש מחזירים אותו. ואף כאן, זוג חכמים בודקים אם יש ממש בעדותו של הכהן, ורק לאחר מכן יפסיק מעבודתו. וְאִם כֵּן אַשְׁכְּחָן רק בפיקוח נפש וַדַּאי שדוחה את המצוות, שהרי מדובר בכהן שודאי יכול להציל, אבל סָפֵק פיקוח נפש מְנָא לָן. וְכֵן כּוּלְּהוּ – בשאר דרשות התנאים, אַשְׁכְּחָן רק שפיקוח נפש וַדַּאי דוחה שבת, אבל בְּסָפֵק פיקוח נפש מְנָא לָן. וְאולם דְּשְׁמוּאֵל, בְּוַדַּאי לֵית לֵיהּ פְּרִיכָא, שכיון שאמרה תורה ׳וחי בהם׳ משמע שאין קיום המצוות אמור אלא כשבודאי יחיד, ולא במקום שיש בו ספק פיקוח נפש.

אָמַר רַבִּינָא, וְאִיתֵימָא – ויש אומרים שאמר זאת רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, מָטָא חֲדָא פִּלְפְּלְתָא חֲרִיפָא – עדיף גרעין אחד של פלפל חריף מְמַּלֵּא צָנָא דְּקָרֵי – מסל מלא דלועין. כלומר, דרשתו של שמואל האמורא עדיפה מדרשות התנאים.

משנה

המשנה מונה את אופני הכפרה והתשובה: קרבן חַטָּאת וְקרבן אָשָׁם וַדַּאי, מְכַפְּרִין עם התשובה. הַמִּיתָה, וְכן יוֹם הַכִּפּוּרִים, מְכַפְּרִין עִם חַתְּשׁוּבָה. המשנה מבארת על אלו עבירות לא מועילה תשובה לבדה כדי לכפר וצריך גם ליום הכפורים: הַתְּשׁוּבָה לבדה, מְכַפֶּרֶת עַל עֲבֵירוֹת קַלּוֹת, והיינו עַל מצוות עֲשֵׂה, וְעַל מצוות לֹא תַּעֲשֶׂה. וְאולם עַל העבירות הַחֲמוּרוֹת, שחייבים עליהם מיתה או כרת, הִוא – התשובה תּוֹלָה להגן מן היסורים עַד שֶׁיָּבֹא יוֹם הַכִּפּוּרִים וִיכַפֵּר.

הָאוֹמֵר אֶחָטָא וְאָשׁוּב, אֶחָטָא וְאָשׁוּב, שחוטא על סמך שהתשובה מכפרת, אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ – אין עוזרים לו מן השמים לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וכן האומר אֶחָטָא וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, שחוטא על סמך שיום הכפורים מכפר, אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר לו.

עֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. אבל עֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ, אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵירוֹ – שיפייס אותו עד שימחל לו. וכן דָּרַשׁ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה מן הפסוק האמור לגבי יום הכפורים (ויקרא טז ל) ׳מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ׳, כלומר רק מן העבירות שהן לפני ה׳ תטהרו, ולא מאותן שלפני חבירו, מכאן שעֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, אבל עֲבֵירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵירוֹ.

אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל, לִפְנֵי מִי אַתֶּם מִטַּהֲרִין מחטאיכם, וּמִי מְטַהֵר אֶתְכֶם, אֲבִיכֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לו כה) ׳וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם׳. וְאוֹמֵר (ירמיהו יז יג) ׳מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל ה״, ויש לדרוש הכתוב מלשון מקוה טהרה, שה׳ הוא כמקוה עבור ישראל, מַה מִּקְוֶה מְטַהֵר אֶת הַטְּמֵאִים, אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְטַהֵר אֶת יִשְׂרָאֵל.

גמרא

שנינו במשנה, ׳חטאת ואשם ודאי מכפרין׳, מדייקת הגמרא: אָשָׁם וַדַּאי אֵין – מכפר, אבל אָשָׁם תָּלוּי לֹא – אינו מכפר. מקשה הגמרא: וְהָא כְּתִיב בְּיֵהּ – והרי על המביא אשם תלוי נאמר בתורה לשון כפרה (ויקרא ה יח) ׳וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן׳. מתרצת הגמרא: הָנָךְ – חטאת ואשם ודאי ששנינו במשנה, מְכַפְּרֵי כַּפָּרָה גְּמוּרָה, ואילו אָשָׁם תָּלוּי אֵינוֹ מְכַפֵּר כַּפָּרָה גְּמוּרָה, אלא מגן עליו מן היסורים, עד שיודע לו בודאי שחטא ויביא חטאת. אִי נָמֵי, אף שגם אשם תלוי מכפר, לא הוזכר במשנה, משום דְּהָנָךְ – חטאת ואשם ודאי, אֵין דבר אַחֵר שֶׁמְּכַפֵּר כַּפָּרָתָן, אלא מביאן בכל אופן. אבל אָשָׁם תָּלוּי, יש דבר אַחֵר שֶׁמְּכַפֵּר כַּפָּרָתָן. דִּתְנַן (כריתות כה.), חַיְּבֵי חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת וַדַּאִין, אף שֶׁעָבַר עֲלֵיהֶן יוֹם הַכִּפּוּרִים, חַיָּבִין לְהַקְרִיבָם. אבל חייבי אֲשָׁמוֹת תְּלוּיִן, אם עבר יום הכפורים פְּטוּרִין, כי יום הכפורים מכפר להם.

שנינו במשנה: מִיתָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפְּרִין עִם הַתְּשׁוּבָה. שואלת הגמרא: מלשון המשנה משמע שרק עִם הַתְּשׁוּבָה אֵין – הם [מיתה ויום הכפורים] מכפרים, אבל בְּפָנֵי עַצְמָן לֹא – אינם מכפרים, נִימָא – האם נאמר אם כן שמשנתינו דְּלֹא כְּרַבִּי. דְּתַנְיָא, רַבִּי אוֹמֵר, עַל כָּל עֲבֵירוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, בֵּין אם עָשָׂה תְּשׁוּבָה, וּבֵין אם לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. חוּץ (מִפּוֹרֵק עוֹל – כופר בה׳) וּמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה – שדורש את התורה לגנאי, וּמֵיפֵר בְּרִית בָּשָׂר – מבטל מצות מילה, שֶׁבעבירות הללו אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, וְאִם לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. מתרצת הגמרא: אֲפִילּוּ תֵּימָא שמשנתינו כְּרַבִּי, כוונת המשנה לומר שאף שעשה תְּשׁוּבָה בָּעֲיָא יוֹם הַכִּפּוּרִים, ואין התשובה לבדה מועילה. אבל יוֹם הַכִּפּוּרִים לֹא בָּעֲיָא תְּשׁוּבָה, אלא מכפר אף ללא תשובה, וכדעת רבי.

שנינו במשנה: תְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת עַל עֲבֵירוֹת קַלּוֹת, עַל עֲשֵׂה וְעַל לֹא תַּעֲשֶׂה. מקשה הגמרא: הַשְׁתָּא מאחר ושנינו שעַל לֹא תַּעֲשֶׂה החמור תשובה מְכַפֶּרֶת, האם עַל עֲשֵׂה הקל מִיבָּעְיָא – נצרך לומר שמכפרת. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב יְהוּדָה, הָכִי קָאָמַר, תשובה מכפרת עַל עֲשֵׂה וְעַל לֹא תַּעֲשֶׂה שֶׁנִּיתַּק לַעֲשֵׂה, שאינו חמור יותר מעשה.

הגמרא תמהה על התירוץ: וְכִי עַל לֹא תַּעֲשֶׂה גָּמוּר [שיש בו מלקות] לֹא – אין תשובה מכפרת. וּרְמִינְהוּ, אֲלוּ הֵן מצוות קַלּוֹת שתשובה מכפרת עליהם, כל מצוות עֲשֵׂה וְלֹא תַּעֲשֶׂה,